

Tvrtko Balić

preddiplomski studij filozofije

preddiplomski studij informacijskih znanosti

slobodni studij sinologije

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Pojmovi „kultura“ i „civilizacija“ te pojmovi ‘wénhuà’ i ‘wénmíng’: Samorazumijevanje i prenošenje ideja kroz prostor i vrijeme

Sažetak:

Česta prepreka na koju različite civilizacije i kulture nailaze pri međusobnom susretu je jezična barijera. Ona ne obuhvaća samo nepoznavanje gramatike i vokabulara, već i niz konotacija i kulturnih predodžbi koje dolaze s riječima. Tako često dolazi do posuđenica ili novotvorenica kako bi se bolje pojasnio neki pojam. Primjeri pojmova koji se tako usvajaju su između ostalog i sami pojmovi „civilizacija“ i „kultura“. Oni su na japanski i kineski prevedeni kao „文明“ i „文化“. Cilj ovog rada je sagledati povijesni razvoj pojmova te procijeniti jesu li ti prijevodi prikladni i koje su pretpostavke u njima prenesene, a što je originalno; odnosno, što je od ideja koje se za njima povlače preuzeto iz Europe, a što je od ranije prisutno. Pojmovi će prvo biti sagledani preko prijevoda na kineski jezik, a potom kroz povijesni pregled njihova korištenja na Zapadu.

Ključne riječi: civilizacija, kultura, kineski jezik, Kina

Kineski i japanski jezici¹

Riječi „kultura“ i „civilizacija“ na kineski se prevode kao „wenhua“ i „wenming“, a na japanski kao „bunka“ i „bunmei“. Međutim, pisani oblici su im isti, „文化“ i „文明“, barem kada su u japanskom napisani kanji pismom. Kanji je jedno od triju pisama kojima se zapisuje japanski jezik i zapravo se radi o logografskom pismu preuzetom iz Kine. Sama riječ „kanji“ znači „Han znakovi“ odnosno „kineski znakovi“. Problemi koji nastaju u prevođenju pojmova „civilizacija“ i „kultura“ stoga su prisutni u oba jezika. Japanski se prije

¹ Ovaj rad izvorno je prezentiran na skupu *Civilizacijski i kulturni susreti* koji je održan 11. travnja 2022. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

suočio s njima jer je u vrijeme kada su se pojmovi prenosili sa zapada na istok Japansko Carstvo bilo u usponu, dok je Kina prolazila kroz dio svoje povijesti koji je zapamćen kao „stoljeće poniženja“. ² Radi se o razdoblju između 1839. i 1949. kada je Kina bila izložena podređenosti i intervencijama zapadnih sila i Japana. ³ No, ovdje će fokus biti na kineskom jeziku iz kojeg dolaze i znakovi kojima su riječi pisane. ⁴ Uostalom, priroda pisma (čiji znakovi, dakako, prenose izgovor, ali i značenje, zbog čega ih Japanci mogu čitati svojim izgovorom uz očuvano značenje) upućuje na to da su pojmovi složenice, odnosno nastaju uparivanjem pojma „wen“, u prvom slučaju s „hua“, a u drugom slučaju s „ming“. Sva tri pojma su kineska i bit će sagledani zasebno.

Wen

Wen je pojam koji se uz pojmove „wenhua“ i „wenming“ može naći i u pojmu „zhongwen“ što znači „kineski jezik“. U tom je smislu značenje riječi poprilično jednostavno shvatiti i znači jednostavno „jezik“, čemu se dodaju označitelji naroda ili država kao pridjevi. Jedino treba imati na umu da se radi o pisanom jeziku, dok je jezik kao govor „yu“ (语). Radi se o razlici koja je u kineskom jeziku puno izraženija nego u hrvatskom jer kineski dijalekti puno više variraju u izgovoru, dok pisani oblik ostaje isti.

No, wen ima i druga značenja zbog kojih se može smatrati neprevodivim. Pojavljuje se u riječima kao što su „wenxue“ (文学 – književnost), „wenci“ (文采 – književni talent), „wenzhang“ (文章 – članak), „wenci“ (文辞 – dikcija)...

Značenja su uglavnom povezana s pisanjem i učenošću, ali ako se u starim rječnicima potraže značenja samog pojma wen, izoliranog od ostalih, nalaze se objašnjenja koja mogu biti banalna koliko i jednostavno ukazati da je „križni uzorak“. ⁵ To objašnjenje je primjer koji se nalazi u Xu Shenovom (cca. 58. – cca. 147.) *Shuowen jiezi* (說文解字) ⁶ iz dinastije Han. ⁷

² Naravno, uspon nekog carstva nije nužno razlog suočavanja s vanjskim pojmovima. Međutim, ako je neka država velika, snažna ili carstvo u usponu, vjerojatnije je da će imati jači kulturni, ali i intelektualni utjecaj od države koja je mala, slaba ili carstvo u padu. Takav je bio slučaj i s Japanom u kojem se uz ekonomiju razvijalo i obrazovanje. Mnogi Kinezi su u Japanu tražili visoko obrazovanje i razvoj terminologije u mnogim područjima u Japanu bio je značajniji od razvoja u Kini.

³ Alison Adcock Kaufman, „The ‘Century of Humiliation,’ Then and Now: Chinese Perceptions of the International Order,“ *Pacific Focus* 25/1 (2010): 1–33.

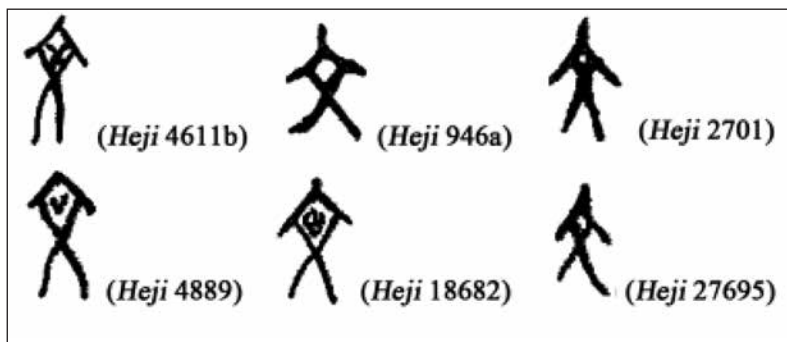
⁴ Japanski je jezik bitno spomenuti jer koristi isto pismo i pripada istom širem kulturnom području. Konkretno formiranje prijevoda u japanskom jeziku prije nego što su se po tom modelu prenijeli u kineski specifičnija je tema koja se može zasebno pokriti. Neki radovi na tu temu su *Bunka* Davida Buista i *The Invention and Reinvention of ‘Japanese Culture’* Tesse Morris-Suzuki.

⁵ Martin Kern, „Ritual, Text, and the Formation of the Canon: Historical Transitions of ‘Wen’ in Early China,“ *T’oung Pao* 87 (2001): 43.

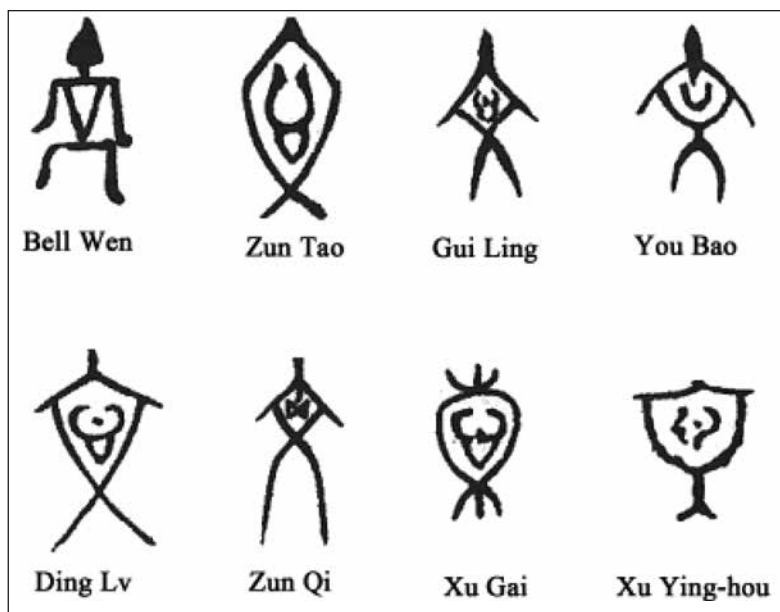
⁶ Prvi kineski rječnik koji je bio organiziran po radikalima i objašnjavao strukturu znakova

⁷ „文,“ *Chinese Text Project*, <https://ctext.org/dictionary.pl?if=en&remap=gb&char=文> (posjet 18. 9. 2022).

Jedan od načina na koji se može pokušati dokučiti smisao riječi ili njezino porijeklo jest taj da se pogleda najstarije zapise u kojima se riječ pojavljuje, iz vremena kada je pismo bilo puno bliže slikovnom.

Slika 1. „wen“ na proročanskim kostima (izvor: *Exploring the Non-Symmetry of Word Derivation in Chinese-English Translation—“Wenming” for “Civilization”*)

Slika 2. „wen“ sa zapisa na bronci (izvor: *Exploring the Non-Symmetry of Word Derivation in Chinese-English Translation—“Wenming” for “Civilization”*)

Jedno od arhaičkih značenja wena je „tetovaža“ ili neki drugi natpis na tijelu. Ono ima više smisla u najranijim primjerima zapisa te riječi, po kojima se čini da znak prikazuje čovjeka s nekim znakom na prsima. Moguće je i da znak na prsima označava srce ili čovjeka koji je pripremljen za žrtvu ili čovjeka koji je već mrtav. No generalno čini se da je izvorno riječ značila „znak“, u doslovnom smislu kao „šara“, „uzorak“, „obrazac“, ali s asocijacijama na čovjeka i na neku inherentnu vrijednost u njemu. Dakle, pojam evoluirao od „šare“ preko „pisma“ pa do „wenxue“ kao „pismenosti“ u smislu „učenosti“ i povezanih pojmova.

Na tragu ideje da wen u sebi sadrži čovjeka s naznačenim srcem, Fei Deng i suradnici ga definiraju kao „osjećati i iskusiti prirodu srcem, potom crtati i opisivati stvari, konačno, može se stjecati znanje tijekom ovog procesa.“⁸

Wen, dakle, polazi od vrlo jednostavnog značenja, ali onda postaje vrlo širok, apstraktan i teško prevodiv. Kao takav postaje dio mnogih drugih pojmova i od velike je važnosti za kineski jezik i mišljenje u cjelini. U tom smislu usporediv je s pojmom „logos“ u zapadnoj misli, koji izvorno znači „riječ“, no zauzima mnogo dublje i šire značenje.

I wenhua i wenming predstavljaju izvođenje nečeg pomoću wena ili približavanje wenu na neki način. S obzirom na porijeklo riječi i znaka za wen, može se reći da pojmovi predstavljaju neki oblik pismenosti ili uljuđenosti. Prema tome, ima smisla da je wen sadržan u pojmovima kulture i civilizacije.

Hua i wenhua

Slika 3. „hua“ na prorokanskim kostima (izvor: *Introduce to the Non-symmetry of Word Derivation between ‘Wenhua’ and ‘Culture’*)

Slika 4. „hua“ sa zapisa na bronci (izvor: *Introduce to the Non-symmetry of Word Derivation between ‘Wenhua’ and ‘Culture’*)

Ako se pogleda najstarije zapise riječi hua, uočljivo je to da se sastoji od dvije figure čovjeka gdje jedna stoji uspravno, a druga naopako. I u sadašnjem obliku prvi radikal (dio kompleksnog znaka) je skupljeni „ren“ (人) odnosno „čovjek“. Vjerojatno predstavlja figuru koja se okreće, odnosno radi salto. Razlog tom obliku jest prvotno značenje riječi hua kao promjene. Iz tog prvotnog značenja proizlazi i drugo značenje, „biti trudan“. Još jedna specifična promjena koja preuzima riječ hua jest pokušaj navođenja na promjenu uvjerenjem. *Shuowen jiezi* tako kaže da hua znači „reformirati kroz uvjeravanje“.⁹ Gao You (cca. 168. – 212.) je dodao bilješke u kojima je riječi pridodao značenja „slijediti“, „priroda“ i „funkcija prirode“.¹⁰

⁸ Fei Deng, Jianli Tang, „Introduce to the Non-symmetry of Word Derivation between ‘Wenhua’ and ‘Culture’,“ *International Journal of Linguistics and Communication* 3/1 (2015): 148.

⁹ „化“, *Chinese Text Project*, <https://ctext.org/dictionary.pl?if=en&remap=gb&char=化> (posjet 18. 9. 2022).

¹⁰ Fei Deng, Jianli Tang, „Introduce to the Non-symmetry of Word Derivation between ‘Wenhua’ and ‘Culture’,“ 146.

Spoj riječi wen i hua može se naći i u starokineskim tekstovima, no tada se koristio kao fraza, a ne riječ. Primjeri takvih tekstova su *Shuoyuan* (說苑) iz dinastije Han i *Buwangshi* (補亡詩) iz dinastije Jin. U tom kontekstu wenhua je korišten kao antonim pojmova „wugong“ i „wuhua“. „Wugong“ i „wuhua“ znače „postići cilj ratom“. Wenhua dakle, u tom razdoblju, znači „wenzhi“ i „jiaohua“. „Wenzhi“ znači „upravljati stanovništvom kroz učenje o prikladnim propisima i glazbom“. „Jiaohua“ znači „pokušati voditi stanovništvo političkim mjerama“ i „pokušati voditi mase obrazovanjem“.¹¹

Značenje wenhua mijenja se i počinje se smatrati jednom riječju kada se u 19. stoljeću preko Japana počinje koristiti kao prijevod riječi „kultura“ iz europskih jezika. U 20. stoljeću definicije kulture oblikovane su političkim vrijednostima i tom riječi su se uglavnom koristili protivnici starih konfucijanskih vrijednosti. Prvi značajni pokret koji je tako htio reformirati ideju kulture bio je Pokret nove kulture (*Xin wenhua yundong*) koji se od 1915. do 1921. godine zalagao za modernizaciju Kine u zapadnom smislu. U većem dijelu Kine 1949. godine vlast preuzima Komunistička partija pa tako dominantnom definicijom postaje Maova (1893. – 1976.). „Specifična kultura je mentalni odraz određene vrste društvene politike i gospodarstva.“¹²

Danas, uz revitalizaciju konfucijanskih vrijednosti koja je vidljiva od Dengovih (1904. – 1997.) reformi i sve ostale promjene u Kini i svijetu (na primjer, geopolitički se mijenjaju odnosi među svjetskim silama i njihova državna uređenja, što povlači za sobom stavljanje više ili manje težine na jednu ili drugu perspektivu, a u području teorije poststrukturalizam i postmodernizam donose ili ističu sve više poteškoća u definiranju pojmova, pogotovo ako se radi o nečemu za što je jasnije da je ljudska konstrukcija, kakav je slučaj kod kulture), postaje manje jasno što je kultura, odnosno wenhua, ali općeprihvaćeno je da se radi o istim stvarima. Ipak, često se javlja osjećaj da zbog različitih etimologija dvije riječi povlače različite konotacije. Postoje razlike između kineske i zapadne kulture, pa nije neobično da se odražavaju i u samom pojmu kulture.

Riječ „kultura“ usko je povezana s poljodjelstvom. Tako se još uvijek koristi i u obliku poljoprivrednih kultura. Dolazi od latinskog „colo“, riječi koja se odnosi na obrađivanje zemlje. Često se predstavlja kontrast između kineskog i zapadnog razumijevanja kulture. Europska kultura okrenuta je vanjskom svijetu koji pokušava pokoriti, kultivirati, dovesti u red koji joj pogoduje. To je kultura u smislu onog što je stvorio čovjek nasuprot prirodnim pojavama. S druge strane stoji kineska kultura, odnosno wenhua, koja je promjena putem wena, okrenuta je čovjeku, fokus je na njegovu intelektualnom postignuću i etičkom odgoju, naglašen je sklad među ljudima i između čovjeka i prirode.¹³

¹¹ Isto, 147.

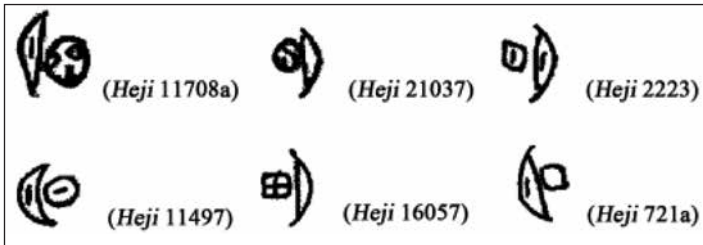
¹² Joachim Gentz, *Keywords Re-Oriented* (Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2009), 37.

¹³ Fei Deng, Jianli Tang, „Introduce to the Non-symmetry of Word Derivation between ‘Wenhua’ and ‘Culture’,“ *International Journal of Linguistics and Communication* 3/1 (2015): 147 – 148.

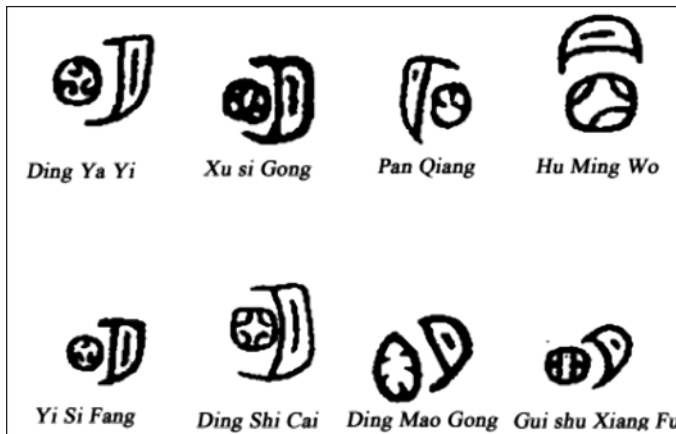
Ming i wenming

Kina se otvorila svijetu prije Japana pa je prije imala pristup zapadnom učenju. Wei Yuanovi (1794. – 1857.) *Ilustrirani anali prekomorskih zemalja* i Xu Jiyuov (1795. – 1873.) *Kratak uvod cijelog svijeta* nekoć su bili prepoznati kao prosvjetiteljska djela za učenje o svijetu koja je donio japanski intelektualni krug. Tako su se, uz druge koncepte, kineski učenjaci susreli i s riječi „civilizacija“ prije japanskih učenjaka, ali prevodili su je kao „obrazovanje“, „biti kulturni“ i slično. Wenming kao prijevod za riječ „civilizacija“ pojavljuje se kasnije, pod utjecajem Japana, gdje su isti znakovi korišteni za prijevod riječi na japanski. Prvo korištenje wenminga kao civilizacije može se naći u Huang Zunxianovom (1848. – 1905.) *Riben Zashi Shi* 1879. godine. Nakon toga ga koristi i pojašnjava Liang Qichao (1873. – 1929.) u *Lun Zhongguo Yi Jiangqiu Falv Zhi Xue* i pod njegovim utjecajem zapadno poimanje civilizacije ulazi u kineski jezik.¹⁴

Što se tiče minga u kineskom pismu, znak 明 sastoji se od dvije komponente, prva znači „dan“ (日), a druga znači „mjesec“ (月). Međutim, ako se pogledaju najstariji zapisi, čini se da je znak potekao od prikaza prozora i mjeseca.

Slika 5. „ming“ na proročanskim kostima (izvor: *Exploring the Non-Symmetry of Word Derivation in Chinese-English Translation—“Wenming” for “Civilization”*)

Slika 6. „ming“ sa zapisa na bronci (izvor: *Exploring the Non-Symmetry of Word Derivation in Chinese-English Translation—“Wenming” for “Civilization”*)

¹⁴ Fei Deng, Li Zhang, Xu Wen, „Exploring the Non-Symmetry of Word Derivation in Chinese-English Translation—‘Wenming’ for ‘Civilization’,“ *Open Journal of Modern Linguistics* 4 (2014): 409.

Shuowen Jiezi kaže da je značenje riječi „ming“ „sjajiti“/„blistati“. ¹⁵ Znak prenosi to značenje tako što prikazuje mjesecinu kako prolazi kroz prozor. Neki ističu da se radi i o riječi za izražavanje vremena. Ming je u tom smislu početak dana, a ostatak toga u današnjem je jeziku riječ „mingtian“ (明天) što znači „sutra“.

Iz doslovnog značenja i slike mjesecine koja prolazi kroz prozor riječ poprima preneseno značenje, ming je svjetlo koje otklanja crninu i omogućuje ljudima jasan pogled na nešto u daljini.

Dakle, „ming“ znači „svjetlost“ i „bistrina“, ali također „prosvijećenost“ i „inteligencija“; otjerati crno i omogućiti ljudima da vide svjetlo. U prenesenom značenju to znači izlazak iz divljaštva i pronalazak prosvjetljenja. U kombinaciji s wenom označava poboljšanje postizanjem wena, kako to naučavaju gospoda. I kao što se u starokineskim tekstovima pojavljuje „wenhua“, pojavljuje se i „wenming“, ali kao fraza, ne kao riječ. Wenming u tom smislu označava visoku razinu prosvijećenosti i ljubaznosti.

Može se reći da je semantički razvoj pojma wenming prekinut kada se počeo koristiti kao prijevod riječi s drugačijim porijeklom i konotacijama. „Civilizacija“ dolazi od latinskog „civilis“, što znači „građanski“. Stereotipno zapadni način određivanja je li neka zemlja ili neki narod ili neka kultura civilizirana je da se pogleda razvijenost njezinih gradova. Civilizacija u tom smislu uključuje tehnički i tehnološki razvoj; stvari poput urbanizacije, pisma i metalurgije. Ona predstavlja moć i nadvladavanje, kumulaciju bogatstva i preoblikovanje prirode kroz aktivnu intervenciju ljudskih bića. ¹⁶ Upravo se takvo poimanje civilizacije uzima kao protuargument tvrdnji da je kineska civilizacije stara pet tisućljeća. Tako Chang u svojoj knjizi odstupa od te procjene i definira civilizaciju kao „manifestaciju koncentriranog bogatstva“. ¹⁷ „Wenming“ se prevodi kao „civilizacija“, ali implikacije koje su sadržane u etimologiji riječi su drugačije. Porijeklo wenminga ističe iskustvo prirode i kultivaciju unutar-njeg svijeta kako bi se uz pomoć tog procesa postiglo prosvjetljenje i znanje u svrhu poboljšanja običnih ljudi i njihova odmicanja od divljaštva.

Odnos kulture i civilizacije

Sagledane su etimologije pojmova, ali njihovo značenje kroz povijest nije ostajalo isto ili je barem povlačilo drugačije konotacije. Nakon što su razmatrane suptilne razlike u značenju povezane s prostorom, vrijedi sagledati razlike u vremenu.

Pojmovi kulture i civilizacije koriste se u istom kontekstu, čak i uz opise mogu djelovati vrlo slično. Nekad je teško raditi distinkciju; ona se često i ne radi. Čak se jedan pojam zna prevoditi u drugi pa je tako knjiga Sigmunda

¹⁵ „明“, *Chinese Text Project*, <https://ctext.org/dictionary.pl?if=en&remap=gb&char=明> (posjet 18. 9. 2022).

¹⁶ Fei Deng, Li Zhang, Xu Wen, „Exploring the Non-Symmetry of Word Derivation in Chinese-English Translation—‘Wenming’ for ‘Civilization,’” 413.

¹⁷ K. C. Chang, *Art, Myth, and Ritual* (Cambridge: Harvard University Press, 1983), 124.

Freuda (1856. – 1939.) *Nelagodnost u kulturi* (*Das Unbehagen in der Kultur*) na engleski jezik prevedena kao *Civilization and Its Discontents*.

Izvorno značenje kulture povezano je s kultivacijom i to značenje je još uvijek održano u korištenju te riječi kao poljoprivredne kulture. U 18. stoljeću postaje u većoj ili manjoj mjeri sinonim za civilizaciju, što je značilo opći proces intelektualnog, duhovnog i materijalnog napretka. Ti pojmovi povezani su s običajima, moralom, bontonom i sl. Biti civiliziran ili kulturni znači biti „gentleman“, biti gospodin. Specifični moral koji se ovdje zagovara jest moral u smislu prosvjetiteljskog kulta svjetovnog, postupnog samorazvoja.

U 19. stoljeću John Stuart Mill (1806. – 1873.) Englesku doživljava kao civiliziranu, a Henry James (1843. – 1916.) kao kulturnu.

Mill kaže da civilizacija obuhvaća „množenje fizičke ugone, napredovanje i širenje znanja, slabljenje praznovjerja, sredstva međusobnog općenja, ublažavanje načina ophođenja, slabljenje ratova i osobnih sukoba, progresivno ograničavanje tiranije snažnih nad slabima, velika postignuća koja diljem svijeta suradnjom ostvaruju velika mnoštva“¹⁸

Također kaže: „Naviknuti smo neku zemlju zvati civiliziranom ako smatramo da je naprednija, istaknutija u najboljim čovjekovim i društvenim odlikama, uznapredovanija na putu do savršenstva, sretnija, plemenitija, mudrija. To je jedno od značenja riječi civilizacija. Ali u drugom smislu ta riječ označuje samo onakav napredak po kakvome se bogata i moćna nacija razlikuje od divljaka i barbara.“¹⁹

Henry James, koji u Engleskoj vidi oličenje kulture, bježi od svoje rodne Amerike koju opisuje kao „umjetnu“, „neorgansku“. Spas nalazi u Engleskoj u kojoj otkriva fino tkanje „bontona, običaja, primjene, navika, forma“ koje njegovoj umjetnosti može podariti bogatiju strukturu.²⁰

U ovim hvalospjevima nalaze se mnoga presjecišta, ali uočljive su i neke distinkcije koje ukazuju na razlikovanje kulture i civilizacije koja se javlja u 19. stoljeću, razlike koje u Engleskoj nisu toliko značajne, ali poprimaju veliku važnost na kontinentu.

U doba prosvjetiteljstva djelovalo je kao da je Francuska stekla monopol nad pojmom civilizacije. Čak i njihovi gorljivi neprijatelji Englezi prihvaćaju sve francusko kao primjer profinjenosti. Iako je Francuska u 18. stoljeću kao svjetska sila možda pala na drugotni položaj, što je posljedica poraza u Sedmogodišnjem ratu, francuski ostaje „lingua franca“, što se čini prikladnim. Međutim, u 19. stoljeću civilizacija kao da se sve više odnosi na političku, ekonomsku i tehničku stranu života. Nasuprot takvoj civilizaciji javlja se kultura kao nešto što se odnosi na ono religijsko, umjetničko i intelektualno. Uz to, termini postaju i politički nabijeni. Kako je civilizacija postala tipično francu-

¹⁸ F. R. Leavis, ur. *Mill on Bentham and Coleridge* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980), 56.

¹⁹ John Stuart Mill, *Dissertations and Discussions*, 2. svezak (London: Parker, 1859), 160.

²⁰ Percy Lubbock, ur. *Letters of Henry James*, 1. svezak (London: Macmillan, 1920), 72.

ska vrijednost, kultura postaje njemačka. Tako su nekadašnji sinonimi postali ne samo razlikovani, nego čak i antonimi.²¹

Iz Millovih hvalospjeva civilizaciji uočljivo je kako ona udružuje materijalno i duhovno. To je ono kakvo neko društvo jest, no ima i etičku dimenziju. Predstavlja gradnju modernih gradova i država, ali implicira i to da je dobro da su se izgradili, to je divljenje ljudskim sposobnostima. Njemački romantičari ne bi se složili. Kao njihov prvak može se istaknuti Oswald Spengler (1880. – 1936.), koji u civilizaciji vidi smrt ili barem starenje kulture. Civilizacija je za njega konačni stadij kulture, ono što postaje kada se okameni i eksternalizira, a to se neizbježno događa, kao i starenje u ljudskom životu.

Jedna razlika koja se može istaknuti između kulture i civilizacije jest ta da je civilizacija shvaćena kao više kozmopolitska pojava od kulture, koja je tradicionalno provincijalna. To je vidljivo i u usporedbi citata Milla i Jamesa. Kozmopolitanstvo kao da bi trebalo uvažavati različitosti, produkt je prosvjetiteljskog liberalizma. Ali kako je Max Stirner (1806. – 1856.) istaknuo, kada se slavi određena ideja čovjeka, postaje upitno što je sa svima onima koji se ne uklapaju u tu ideju. Kozmopolitanstvo koje nudi civilizacija tako je liberalno, individualističko, ali upravo zbog tih vrijednosti poziva na civiliziranje onih koji nisu civilizirani. Tako potkraj 19. stoljeća neizbježno poprima imperijalistički prizvuk i povezuje se s idejama kao što su breme bijelog čovjeka (ideja da bijela rasa ima dužnost vladati drugim rasama, koje navodno nisu sposobne brinuti se same o sebi). U tom kontekstu kultura se javlja kao romantična, predmarksistička kritika ranog industrijskog kapitalizma. Civilizacija se predstavlja kao druželjubiv pojam, stvar izvorne duhovnosti i uglađenog ponašanja, a kultura kao u cijelosti mnogo ozbiljniji pojam koji određuje duhovni, kritički i visokoumni pristup svijetu. Sukob civilizacije i kulture zapravo je sukob između prosvjetiteljstva i reakcije na nj, romantizma. Civilizacija i kultura bile su sinonimi dok su obje bile protivnice trenutnog društvenog poretka. Kada je u Francuskoj revoluciji on srušen, pojavilo se pitanje o njihovoj ulozi – postati zagovornik novih dominantnih vrijednosti ili nastaviti biti kritičan? Prema čemu može biti kritična kada se sve više prihvaća njezine vrijednosti? Kultura se javlja kao proizvod te kontradikcije, ona se razrješuje tako što civilizacija preuzima ulogu dominantnih društvenih vrijednosti, a kultura je njena kritika. Civilizacija slavi sadašnjost, a kultura traži alternative u prošlosti ili budućnosti. Civilizacija predstavlja visoko društvo, a kultura narod, volk. Civilizacija predstavlja metropolu, a kultura selo. Civilizacija predstavlja izvlačenje drugog iz divljaštva, barbarstva – kako drugačije nego silom? Kultura predstavlja romantičarsko divljenje drugom u određenom pluralizmu. Kako piše Herder (1744. – 1803.): „Što jedan narod smatra prijeko potrebnim za kolanje svojih misli, drugome nije nikad palo na pamet, dok bi treći to proglasio štetnim“²².

No, ne valja stati ni na 19. stoljeću jer je opisani antagonizam posljedica specifičnih uvjeta koji nestaju dok se novi tek pojavljuju. Kultura je uvijek

²¹ Terry Eagleton, *Ideja kulture*, prev. Gordana V. Popović (Zagreb: Naklada Jenseki i Turk, 2002), 18.

²² Johann Gottfried von Herder, *Reflections on the Philosophy of the History of the Mankind*, 1784.-91. (Chicago: University of Chicago Press, 1968), 49.

u sebi sadržavala opasnost od toga da slavljenje nečeg primitivnog, stranog, izgubljenog ili savršenog postane idealizacija vlastitog stanja, da se u druga mjesta i vremena projicira svoje vlastito i da pri tome civilizacija asimilira pobunu. Pitanje toga što kultura jest ili što bi trebala biti postaje kompleksnije kada zemlja koja je predstavlja i sama postaje moderna kolonijalna sila i konkurent prvaku civilizacije u njenom vlastitom području. Je li Njemačka pred Prvi svjetski rat zapostavila kulturu ili je i dalje bila njezin prvak, uzdižući je u nove visine? Kontrast kulture i civilizacije gubi se kako se gubi specifični politički konflikt na koji se oslanjao, pogotovo s globalnom dominacijom SAD-a, kada engleski jezik – u kojem je sukob kulture i civilizacije bio manje izražen – postaje nova „lingua franca“.

Osim vanjskopolitičke, sukob civilizacije i kulture imao je i unutarnjopolitičku dimenziju, odnosno ideološku nabijenost. Civilizacija je zbog svega već navedenog predstavljala liberalizam, okrenutost Zapadu i modernizaciji, a kultura je bila antiteza svega toga. Propašću starog poretka u Europi krajem Prvog svjetskog rata pružila se prilika za jačanje ideološke nabijenosti pojma kulture. Spengler, koji je već okarakteriziran kao prvak kulture, objavljuje svoje najpoznatije djelo *Propast Zapada* tek nakon Prvog svjetskog rata (točnije, prvi svezak objavljen je krajem rata, ali čak je i on revidiran 1922.). Spengler svojim slavljenjem kulture postaje uzor njemačkim reakcionarima, koji su se htjeli riješiti versajskog poretka i obnoviti Njemačko Carstvo. Tu se po značaju najviše ističu nacisti. Ipak, devetnaestostoljetni pojam kulture nije se dao tako jednostavno prenijeti u 20. stoljeće prelaženjem u ideološku sferu. Romantizam, koji je uključen u nj, bio je previše opterećen da bi ga u potpunosti mogla prihvatiti desnica i reakcionari. On ne podrazumijeva samo nostalgiju za prošlosti, nego i traženje bolje budućnosti. Ako je nacionalistički, onda to nije samo u desničarskom smislu, nego uključuje i lijeve elemente revolucije 1848. godine. Čak se i Karla Marxa (1818. – 1883.) može okarakterizirati kao slavitelja kulture, možda i kao romantičara. Uzimajući u obzir dva smjera u koje se razvila kritika liberalizma i kapitalizma (koji je pojam kulture podrazumijevao kao suprotstavljen pojmu civilizacije), smjer Spenglera i smjer Marxa, desnicu i ljevicu, čini se da za kulturu u političkom smislu nije bilo mjesta. Vanjska i unutarnja politika previše su se promijenile – vanjska pobjedom Francuske, a unutarnja sve većom polarizacijom društva. Bilo je onih koji su pokušavali graditi mostove između tih polova i koji su okarakterizirani ili su se čak samoidentificirali kao nacionalboljševici. Tu se ističu Ernst Niekisch (1889. – 1967.) i Karl Otto Paetel (1906. – 1975.). Oni su otvoreno bili okrenuti Istoku, vidjevši u Sovjetskom Savezu alternativu postojećem sustavu i saveznika buduće socijalističke Njemačke, kritizirali su Komunističku partiju Njemačke zbog njihova internacionalizma, a naciste zbog težnje za širenje na istok i nedovoljnog otpora Zapadu. Niekisch je 1932. godine za Hitlera rekao: „On ne želi obrnuti versajski poredak; ne, želi ga proširiti do Urala ili čak do Tihog oceana. Na ovom putu možemo dobiti samo ravnotežu bijede, a ne slobodu za Njemačku.“²³ Naravno, takvi pojedinci nisu ostavili dovoljno traga

²³ Ernst Niekisch, *Hitler – ein deutsches Verhängnis* (Berlin: Widerstands-Verlag, 1932), 17.

da bi utjecali na razvoj pojmova kulture i civilizacije, svedeni su na povijesni kuriozitet. Uvjeti 19. stoljeća na koje se distinkcija između kulture i civilizacije u svojim političkim implikacijama oslanjala nestali su pobjedom civilizacije i tako su se zblížili.

Uz promjene u politici, u 20. stoljeću javlja se još jedan pomak koji je stavio u pitanje odnos civilizacije i kulture kao suprotstavljenih sila, a to je pojava masovne kulture. Jedno obilježje kulture koje je bilo istaknuto jest njezin pluralizam. Srodna je tome njezina uloga kao dio identiteta. Kultura je u pravilu partikularna. Jedna je civilizacija ili barem svaka civilizacija pretendira na to da bude jedina civilizacija, ali svaki narod (ili neka druga skupina ljudi) ima svoju kulturu. No, u 20. stoljeću pojavljuje se masovna kultura za koju Terry Eagleton (rođen 1943.) kaže da je njezin prvi predstavnik Charlie Chaplin (1889. – 1977.). Odjednom su posredstvom novih medija svi u svijetu više povezani nego prije, stvara se svjetsko selo, kako bi rekao Marshall McLuhan (1911. – 1980.). Chaplina mogu svi gledati, dodvorava se općeljudskom. To nije isto kao čitati engleske, francuske, njemačke ili ruske romane ili slušati englesku, francusku, njemačku ili rusku narodnu glazbu. Je li masovna kultura zapravo gradnja svjetske civilizacije? Premda nije pluralistička, nije ni potpuno centralizirana, a definitivno nije ideal visokog društva. Uostalom, javlja se drugi problem: ako to nije kultura, postavlja se pitanje što je kultura. Masovnoj kulturi može se suprotstaviti visoka kultura. No, visoka kultura u svom elitizmu opet postaje sve sličnija civilizaciji. Teško je i povući granicu između jednog i drugog, a s vremenom postaje i sve teže. Moglo bi se reći da je visoka kultura nekad bila slušanje klasične glazbe, dok je masovna kultura bila slušanje tamburaša. S vremenom tamburaši postaju nešto uvaženo i asimiliraju se u visoku kulturu, a u masovnoj kulturi javlja se rock kao pobuna protiv nje. Što više vremena prolazi, rock postaje uvaženiji, a javljaju se novi oblici glazbe kao što su jungle i rap. Onda dolazimo do 21. stoljeća, kada se čini da sve može biti visoka kultura. Nekoć subverzivan, pisoar na izložbi postaje normalna pojava, a naočale ostavljene na podu galerije zamjenjuju se s izložkom.

Zaključak

Nije jednostavno odrediti jesu li wenhua i wenming prikladni prijevodi za pojmove kultura i civilizacija; ako ni zbog čega drugog, onda zato što nije jednostavno ni odrediti što su točno kultura i civilizacija. Obično kada se piše o temi odnosa tih pojmova sa svojim kineskim prijevodima, ističe se kako se zapadni pojmovi sagledavaju kroz prizmu sukoba ili barem distinkcije između čovjeka i prirode i ljudi međusobno, a kineski pojmovi u sebi odražavaju ideju kozmičke harmonije, koja je prisutna u kineskoj kulturi. To predstavlja opasnost omalovažavanja bilo jedne, bilo druge kulture/civilizacije. „Zapadnjaci“ tako mogu djelovati kao agresivni i neprosvijedeći barbari nasuprot prosvijećenim Kinezima ili „istočnjaci“ mogu djelovati kao plemeniti divljaci nasuprot civiliziranim Europljanima. Na prvi pogled, etimologije mogu zarvarati te se u bogatoj povijesti pojmova kulture i civilizacije na Zapadu mogu prepoznati neki istočnoazijski aspekti. Kultura u smislu kultivacije jest uplitanje čovjeka u prirodu, ali ona također znači poimanje društva kao organizma.

Kada se nešto uzgaja, onda se prirodni rast kao vrsta promjene, vrsta hua, usmjerava u smjeru uljuđenosti (wen). Tako kultura u zapadnom smislu i nije toliko daleko od wenhua koliko se isprva može činiti. Što se tiče civilizacije, ona doista jest povezana s rastom gradova, ali uz njih se javlja i apstraktni pojam građanina i ideal gospodina. Obilježena je tehničkim postignućima, no ona nisu toliko hladna koliko se može na prvu pomisliti, za sobom nose prosvjetiteljstvo. Uljuđenost kroz prosvjećenje, odnosno obrazovanje, čini se kao čisti wenming. Civilizacija možda ima dominirajući prizvuk i imperijalističku sjenu koja se za njom povlači, dok wenming djeluje harmonično, ali imperijalizam se opravdavao upravo uvođenjem jednog takvog harmoničkog reda, a harmonički red na koji pomislimo kada čujemo riječ wenming dolazi iz jednog carstva. Sklad i sukob međusobno su povezani, nema jednog bez drugog. Ako istaknemo razlike između kulture i civilizacije i razumijemo njihovu povijest, čine se puno bližima svojim prijevodima na kineski. Zato se može zaključiti da u japanskim i kineskim riječima „文明“ i „文化“ nisu implicitne razlike između Istoka i Zapada, nego upravo suprotno, da su u njima fosilizirana značenja iz vremena kada je razlika između tih dvaju pojmova bila istaknutija.

Bibliografija

Chang, K. C. *Art, Myth, and Ritual*. Cambridge: Harvard University Press, 1983.

Chinese Text Project. „文.“ <https://ctext.org/dictionary.pl?if=en&remap=gb&char=文> (posjet 18. 9. 2022).

Chinese Text Project. „化.“ <https://ctext.org/dictionary.pl?if=en&remap=gb&char=化> (posjet 18. 9. 2022).

Chinese Text Project. „明.“ <https://ctext.org/dictionary.pl?if=en&remap=gb&char=明> (posjet 18. 9. 2022).

Deng, Fei, Jianli Tang. „Introduce to the Non-symmetry of Word Derivation between ‘Wenhua’ and ‘Culture.’“ *International Journal of Linguistics and Communication* 3/1 (2015): 145 – 150.

Deng, Fei, Li Zhang, Xu Wen. „Exploring the Non-Symmetry of Word Derivation in Chinese-English Translation—‘Wenming’ for ‘Civilization.’“ *Open Journal of Modern Linguistics* 4 (2014): 407 – 414.

Eagleton, Terry. *Ideja kulture*. Prevela Gordana V. Popović. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2002.

_____. *Kultura i smrt Boga*. Prevela Petra Štok. Zagreb: Naklada Ljevak, 2015.

_____. *Kultura*. Preveo Damir Biličić. Zagreb: Naklada Ljevak, 2017.

Fang, Weigui. *Modern notions of civilization and culture in China*. Singapore: Palgrave Pivot, 2019.

Gentz, Joachim. *Keywords Re-Oriented*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2009.

Herder, Johann Gottfried. *Reflections on the Philosophy of the History of Mankind, 1784-91*. Chicago: University of Chicago Press, 1968.

Kaufman, Alison Adcock. „The ‘Century of Humiliation,’ Then and Now: Chinese Perceptions of the International Order,” *Pacific Focus* 25/1 (2010): 1–33.

Kern, Martin. „Ritual, Text, and the Formation of the Canon: Historical Transitions of ‘Wen’ in Early China.” *T’oung Pao* 87 (2001): 43 – 91.

Leavis, F. R., ur. *Mill on Bentham and Coleridge*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.

Lubbock, Percy, ur. *Letters of Henry James*, 1. svezak. London: Macmillan, 1920.

Mill, John Stuart. *Dissertations and Discussions*, 2. svezak. London: Parker, 1859.

Niekisch, Ernst. *Hitler – ein deutsches Verhängnis*. Berlin: Widerstands-Verlag, 1932.

The Terms “Culture” and “Civilization” and the Terms ‘Wénhuà’ and ‘Wénmíng’: Self-Understanding and Transmission of Ideas Through Space and Time

Abstract:

A common obstacle that different civilizations and cultures encounter when meeting one another is the language barrier. It encompasses not only unfamiliarity with grammar and vocabulary, but also a range of connotations and cultural notions that come with words. This is why loanwords and newly-formed words are used to clarify a concept. Examples of concepts which are adopted in this way are among others the very concepts “civilization” and “culture”. They are translated into Japanese and Chinese as “文明” and “文化”. The aim of this paper is to look at the historical development of the concepts and to assess whether these translations are appropriate and which assumptions in them are carried over and which are original, that is what of the ideas behind them was taken over from Europe and what was present before. The terms will first be viewed through their translations into Chinese and then through a historical overview of their use in the West.

Keywords: civilization, culture, Chinese language, China

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 17 2022.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XVII, broj 17, 2022.

Glavni i odgovorni urednik
Ivan Mrnarević

Zamjenik glavnog urednika
Ivan Ćorić

Uredništvo
Petar Bešlić
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Ivan Mrnarević
Stanka Mujo
Filip Šimunjak
Marko Zidarić

Urednici pripravnici
Tomislav Bilić
Marija Biščan
Ivan Mudrovčić
Tijana Vokal

Redakcija
Petar Bešlić
Tomislav Bilić
Marija Biščan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Ivan Mrnarević
Ivan Mudrovčić
Stanka Mujo
Filip Šimunjak
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Tajnik Uredništva
Petar Bešlić

Recenzenti
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Irena Bratičević
dr. sc. Neven Budak
dr. sc. Ivana Buljan
dr. sc. Ivana Gubić
dr. sc. Sanja Lazanin
dr. sc. Ana Pavlović

dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Kornelija Jurin Starčević
dr. sc. Goran Sunajko
dr. sc. Filip Šimetin Šegvić
dr. sc. Zrinka Pešorda Vardić

Lektura za hrvatski jezik
Jozo Akrap
Tina Čatlaić
Mislav Graonić
Lea Ivanković
Lorena Lelek
Marija Mrnjavac
Martina Perak
Nika Pulig
Josipa Skenderović
Darko Vasilj
Jakov Zidarić
Matea Žnidarec

Lektura za engleski jezik
Anamarija Brusić

Oblikovanje
Marko Maraković, FF-press

Prijevod s engleskog jezika
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Filip Šimunjak

Prijevod s mađarskog jezika
Saša Vuković

Izdavač
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

Tisak
Studio Moderna d.o.o.

Naklada
Tiskano u 100 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financirano je novcem dobivenim na natječaju za studentske projekte Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i sredstvima koje je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta.

Redakcija časopisa Pro tempore iskreno zahvaljuje Odsjeku na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest
(za: Uredništvo Pro tempore)
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>